

نقش بانک جهانی در مبارزه با فساد

دکتر رضا رسولی

چکیده

یکپارچگی اقتصاد جهانی، نظامهای مالی بین‌المللی و راهبردهای سازمانی (ملی و بین‌المللی) فساد را به صورت پدیده‌ای جهانی در آورده است. از لحاظ جهانی بودن بُعد فسادها نهادهای بین‌المللی از قبیل صندوق بین‌المللی پول^۱ و سازمان ملل^۲، سازمان توسعه و همکاریهای اقتصادی^۳ اتحادیه اروپا^۴، شورای اروپا^۵، اتاق تجارت بین‌المللی^۶، سازمان تجارت جهانی^۷، سازمان گمرکهای جهانی^۸ و بانک جهانی^۹ برای کنترل و کاهش فسادها دست به کار شده‌اند.

هدف از این مقاله بررسی سیاستها و راهبردهای بانک جهانی در مبارزه با فساد است. بانک جهانی به فساد به‌سان مسئله‌ای حکومتی (Governance) می‌نگرد و ادعا می‌کند بدون جلوگیری از فساد فقر کاهش نخواهد یافت.

واژه‌های کلیدی: فساد - بانک جهانی

1. International Monetary Fund (I.M.F)
2. United Nations (U.N.)
3. Organization for Economic Cooperation & Development
4. European Union (EU)
5. Council of Europe (CU)
6. International Chamber of Commerce (ICC)
7. World Trade Organization (WTO)
8. World Customs Organization (WCO)
9. World Bank

مقدمه

فساد در سالهای اخیر به ویژه بعد از سالهای ۱۹۹۰ در جهان جلب توجه می‌نماید و در کشورهای توسعه یافته و در حال توسعه، دموکراتیک و غیر دموکراتیک، با اقتصاد بازار و یا در فرایند گذار به اقتصاد بازار در کلیه کشورها با سطوح متفاوت به صورت یک مشکل درآمده است.

در پدیده‌های فساد بعد از دهه ۱۹۹۰ افزایش زیادی مشاهده شده است. نایم این افزایش را انفجار فساد^۱ ارزیابی می‌کند. (Naim 1995:246). انفجار فساد دلایل متفاوتی دارد، نخست: در بعضی مناطق جهان ضعیف شدن نهادهای قانونی، اجتماعی، ناشی از تغییرات سیاسی نظام‌اند برای فسادها فرصت جدید به وجود آورده است؛ دوم: در بعضی مناطق جهان در نتیجه لیبرالیسم اقتصادی و سیاسی و آشکار شدن فسادها که زمانی پنهان بوده است؛ سوم: در تمام نقاط جهان نبود مسامحه و واکنش مردم به فساد رهبران سیاسی و نخبگان اقتصادی (Glynn 1997:8). چهارم: نیز پایان جنگ سرد است. پایان جنگ سرد تعادل قدرت را تغییر داده و همچون گذشته که رژیمهای فاسد به علت امنیت ملی مورد حمایت قرار می‌گرفتند، دیگر مورد حمایت نیستند.

جهانی شدن سرمایه و افزایش یکپارچگی بین‌المللی، فساد را به سوی بُعد جهانی سوق داده است (Glynn 1997:121). شرکتهایی که در بازارهای بین‌المللی نمی‌توانند رقابت کنند، برای به دست آوردن فرصت کاری و کسب مناقصه‌ها، رشوه دادن برایشان یک وسیله شده است. رشوه در مناقصه‌های بین‌المللی نقش مهمی ایفا می‌کند و در ۹۰٪ مناقصه‌های بین‌المللی عنصر تعیین کننده است. (US Department of Commerce 2000:11). با توجه به برآوردهای بانک جهانی هر سال در کارهای تجاری بین‌المللی حداقل ۸۰ میلیارد دلار رشوه پرداخت می‌شود. (Richardson 1999:1). از نظر سازمان ملل این مقدار برای از میان بردن فقر جهانی کافی است. با توجه به آمارهای وزارت بازرگانی امریکا بین سالهای ۱۹۹۶ - ۱۹۹۴ در ۲۹۴ شرکت چند ملیتی برای به دست آوردن مناقصه‌های بین‌المللی ۱۴۵ میلیارد دلار رشوه پرداخت کرده‌اند. (US Department of Commerce 2000:11). باز هم با توجه به آمارهای وزارت

بازرگانی ایالات متحده آمریکا بیش از ۱۰۰ شرکت آمریکایی بین سالهای ۱۹۹۴-۱۹۹۵ مناقصه‌های بین‌المللی را به ارزش ۴۵ میلیارد دلار به خاطر رشوه از دست داده‌اند (Hershman 198:14). با توجه به خبر نشریه تجارت جهانی در سال ۱۹۹۶ مقدار رشوه‌ای که شرکت‌های آلمانی برای به دست آوردن مناقصه‌های بین‌المللی پرداخت کرده‌اند سه میلیارد دلار است (World Business 1996).

سازمان شفافیت بین‌الملل^۱ به منظور سنجش ابعاد رشوه در تجارت خارجی در ۱۹ کشور برای سالهای ۱۹۹۲ و ۲۰۰۲ شاخص رشوه‌دهنده‌ها را تنظیم و ارائه داده است. این شاخص در جدول ۱ نشان داده شده است. شاخص رشوه‌دهنده‌ها که برای سازمان شفافیت بین‌الملل با توجه به یافته‌های پرسشنامه‌ای که از طریق (Gallup International) انجام گرفته، تنظیم شده است. مثلاً شاخص رشوه‌دهنده‌های سال ۲۰۰۲ در پاسخ پرسشنامه‌ای است که ۸۳۵ مدیر ارشد شرکت‌های مهم بازرگانی، صنعتی، اتاق بازرگانی، بانک‌های تجاری داخلی و خارجی و مشاوران حقوق بازرگانی کشورهای آرژانتین، برزیل، کلمبیا، مجارستان، هندوستان، اندونزی، مکزیک، مراکش، نیجریه، فیلیپین، لهستان، روسیه، کره جنوبی، آفریقای شمالی و تایلند جمع‌آوری و تنظیم کرده‌اند (Transparency.org.2003).

با ارزیابی جدول ۱ می‌بینیم که در تجارت خارجی کشوری که رشوه نداده باشد وجود ندارد. فقط بعضی کشورها نسبت به دیگری کمتر رشوه داده است. کشورهای استرالیا، سوئد، سوئیس، اتریش، کانادا، هم در سال ۱۹۹۹ و هم در سال ۲۰۰۲ در حالی که جزو کشورهایی بوده‌اند که در تجارت خارجی حداقل رشوه را پرداخت کرده‌اند، چین، تایوان، کره جنوبی، ایتالیا، مالزی، ژاپن در بین بیشترین پرداخت‌کنندگان رشوه قرار گرفته‌اند.

1. Transparency International.

سازمان غیر دولتی مرسوم به (شفافیت بین‌الملل) که در شهر برلین آلمان مستقر است و تمام تلاش خود را بر کشف و شناسایی موارد اختلاس و ارتشاء در عملیات و معاملات تجاری بین‌المللی و سنجش شدت و ضعف این بیماری در کشورهای مختلف متمرکز کرده است.

جدول ۱. شاخص رشوه‌دهنده‌های سازمان شفافیت بین‌الملل (۲۰۰۲-۱۹۹۹)

کشورها	ارزش شاخص سال ^{۱۹۹۹} *	ارزش شاخص سال ^{۲۰۰۲} **
استرالیا	۸/۱	۸/۵
سوئد	۸/۳	۸/۴
سوئیس	۷/۷	۸/۴
اتریش	۷/۸	۸/۲
کانادا	۸/۱	۸/۱
هلند	۷/۴	۷/۸
بلژیک	۶/۸	۷/۸
انگلستان	۷/۲	۶/۹
سنگاپور	۵/۷	۶/۳
آلمان	۶/۲	۶/۳
اسپانیا	۵/۳	۵/۸
فرانسه	۵/۲	۵/۵
امریکا	۶/۲	۵/۳
ژاپن	۵/۱	۵/۳
مالزی	۳/۹	۴/۳
ایتالیا	۳/۷	۴/۱
کره جنوبی	۳/۴	۳/۹
تایوان	۳/۵	۳/۸
چین	۳/۱	۳/۵

* ارزش شاخص بین‌امتیازهای ۰،۱۰ است. عدد صفر نشانگر بالاترین پرداخت رشوه و عدد ده نپرداختن رشوه است. (Transparency.org, 2003)

الکترونیکی شدن سیستم مالی بین‌المللی از طرفی فرصتهای فساد را افزایش داده، و آن را تسهیل کرده و از طرف دیگر مبارزه با فساد را مشکل کرده است

(Glynn 1997:12) مبارزه با فساد که ابعاد جهانی یافته مشکلی مربوط به کلیه کشورهاست. مسئله فساد ضمن اینکه به حکومتها، سازمانهای غیرحکومتی و جامعه مدنی مرتبط است با سازمانهای بین‌المللی مانند بانک جهانی، صندوق بین‌المللی پول، سازمان گمرکهای جهانی، سازمان ملل متحد، سازمان تجارت جهانی، سازمان توسعه همکاریهای اقتصادی، اتحادیه اروپا، شورای اروپا، اتاق بازرگانی بین‌المللی نیز مرتبط است.

سازمانهای بین‌المللی به ویژه از اواسط سالهای ۱۹۹۵ به موضوع فساد تأکید داشته‌اند. فساد به دلایل زیر سازمانهای بین‌المللی را باهم مرتبط می‌سازد (Ackerman 1999: 178)

– خواستار سازمانهای بین‌المللی مبنی بر اینکه کمکها و وامهایی که آنها فراهم آورده‌اند به طور مؤثر به کار گرفته شود.

– خواستار سازمانهای بین‌المللی بر حمایت مستقیم آنها در مبارزه با رشوه و برنامه اصلاحات به کشورهایی که به آنها کمک کرده‌اند.

– خواستار سازمانهای بین‌المللی مبنی بر حمایت از برنامه‌های اصلاحات برای جلوگیری از پرداخت رشوه در کشورهایی که شرکتهای چند ملیتی در آنها سرمایه‌گذاری کرده‌اند.

– خواستار سازمانهای بین‌المللی مبنی بر کنترل جریان پول شویی در بین کشورها و انجام همکاری در مورد جرایم مالی جهت زیر کنترل داشتن فساد.

هدف از این مقاله بررسی نقش بانک جهانی در مبارزه با فساد بوده که از چهار قسمت تشکیل یافته است:

یکم) تعریف و علل ایجاد و گسترش فساد؛

دوم) نگرش و ارزیابی بانک جهانی نسبت به فساد؛

سوم) سیاستها و استراتژی بانک جهانی در مبارزه با فساد؛

چهارم) ارزیابی کلی به عمل آمده است.

تعریف فساد

فساد طبق تعریفی که در فرهنگ وبستر آمده، عبارت است از پاداشی نامشروع که برای وادار کردن فرد به تخلف از وظیفه تخصیص داده می‌شود.

به نظر جی. اس. نای فساد رفتاری است که به دلیل جاه‌طلبیهای شخصی معرف انحراف از شیوه عادی انجام وظیفه باشد و به صورت تخلف از قوانین و مقررات و انجام دادن اعمالی از قبیل ارتشاء، پارتی بازی و اختلاس تجلی می‌کند (Nye 1967: 417).
گونار میردال فساد را در معنای وسیعتری مورد مذاقه قرار می‌دهد. به زعم وی فساد به تمام شکلهای گوناگون انحراف یا اعمال قدرت شخصی و استفاده نامشروع از مقام و موقعیت شغلی قابل اطلاق است (Myrdall 1366:85).

به نظر تئوبالد^۱ فساد عبارت از استفاده غیرقانونی از اختیارات اداری / دولتی برای نفع شخصی است (حبیبی ۱۳۷۵:۱۴).

فساد چهار گروه اقدام در مورد فعالیتهای دولت را شامل می‌شود:

۱) اقدامهای اشخاص خصوصی برای جلب همکاری یک فرد شاغل در دولت به منظور:

أ) نقض قوانین و مقررات و ضوابط اداری؛

ب) تغییر در قوانین و مقررات و ضوابط برای نفع شخصی یا صنفی، در ازای دریافت پول، کالا یا خدمات باارزش؛

۲) اقدامهای اشخاص شاغل در داخل دولت برای دریافت پول، کالا یا خدمات باارزش از اشخاص خصوصی در ازای:

أ) نقض قوانین و مقررات و ضوابط اداری؛

ب) تغییر در قوانین و مقررات و ضوابط برای نفع شخصی یا صنفی.

۳) خودداری یا گنبدکاری یک مسؤول دولتی در ایفای وظایف قانونی خود در قبال

ارباب رجوع به منظور دریافت (اخاذی) پول، کالا یا خدمات از ایشان.

۴) اقدامهای اشخاص در داخل دولت به منظور جلب منافع نقدی و غیرنقدی برای خود (مازاد بر حقوق و مزایای قانونی)، خویشاوندان یا دوستان از طریق نقض یا تغییر مقررات و قوانین.

علل ایجاد و گسترش فساد

فساد، معلول مجموعه‌ای از عوامل ساختاری و زیربنایی است. عوامل محیطی حاکم بر یک جامعه، از جمله عوامل اقتصادی، سیاسی، اداری، فرهنگی و اجتماعی، جملگی در ایجاد فساد مؤثرند. شاید بتوان عوامل اقتصادی را مهمترین عامل در ایجاد فساد قلمداد کرد. بی‌ثباتی اقتصادی و تورم عنان گسیخته همراه با رکود که با کاهش روزافزون قدرت خرید مردم به خصوص صاحبان درآمدهای ثابت ملازمت دارد، فقدان نظام محکم و جدی تأمین اجتماعی، نبود بیمه بیکاری و امنیت شغلی و نگرانیهای پایان‌ناپذیر مربوط به تأمین معاش خانواده، فقدان تناسب بین عرضه و تقاضا، زمینه‌های مساعدی را برای تجلی فساد در جامعه فراهم می‌آورند.

یکی از عوامل مؤثر در تعمیم و تعمیق فساد در جوامع، توزیع نامناسب درآمد است. وقتی توزیع درآمد بین طبقات مختلف مردم عادلانه نباشد. به نحوی که گروه کثیری از مردم از درصد ناچیزی از درآمد برخوردار باشند و تعداد محدودی بیشترین درآمد کشور را در اختیار داشته باشند کارهای خلاف افزایش پیدا می‌کند و احتمال این‌که بخش عظیمی از آن گروه که بر اثر توزیع نامناسب درآمد در فقر و تنگدستی به سر می‌برند برای تأمین معاش و حداقل احتیاجات خود دست به انجام دادن کارهای خلاف قانون در مقررات بزنند افزایش پیدا می‌کند و در نتیجه فساد در سطح جامعه بسط و گسترش می‌یابد. البته باید توجه داشت که نمی‌توان اغتیا را به علت داشتن وسع مالی از فساد میرا دانست، زیرا غنای طبع را نمی‌توان با معیارهای مادی سنجید.

نقش عوامل سیاسی در ایجاد فساد بسیار مهم است. بخش عظیمی از رفتارهای کارکنان دولت تحت تأثیر هنجارهای قضایی مملکت قرار دارد. چنانچه دستگاه قضایی کشور تحت الشعاع دستگاه اجرایی و گروههای فشار و ذی‌نفوذ قرار داشته باشند نمی‌توان انتظار داشت که کارکنان دولت یا سایر گروههای مردم خود را در برابر قوه قضائیه، جوابگو و مسؤول احساس نمایند. شأن و اهمیت دستگاههای قضایی و درجه استقلال آن از قوه اجرائیه اثری بس مهم بر رفتارها و کردارهای کارکنان دولت می‌گذارد. اگر از طریق ایجاد سانسور و اختناق، تمهیداتی به کار رود که بر روی اعمال خلاف و

سوء استفاده‌های انجام شده سرپوش گذاشته شود و اخبار و اطلاعات واقعی در اختیار مردم قرار نگیرد مسلم است که موارد فساد و عاملان مفسد شناسایی نمی‌شوند و در صورت شناخته شدن هم، موضوع چندان جدی تلقی نمی‌شود و با گذشت‌های بیجا و بخشش‌های غیر ضروری، وضعی پدید می‌آید که بیم و دلهره از انجام دادن کارهای خلاف از بین می‌رود و درجه تحمل جامعه نسبت به فساد افزایش می‌یابد ساختاری اداری ناکارآمد، دیوان‌سالاری منفی و بطئی، نظام مدیریت نامؤثر، فقدان نظام شایسته‌سالاری، نبود ارتباط بین عملکرد و بهره‌مندی از نظام و غیره همگی در تدارک بستر آماده برای فساد اداری دخیل‌اند.

فرهنگ عمومی و عوامل ارزشی و اجتماعی نیز در این مورد نقشی تعیین‌کننده دارند. نظام ارزشهای متداول در اجتماع، آینه رفتار مورد قبول کارکنان دولت در آن اجتماع است. در جامعه‌ای که همه در فکر مادیات باشند و مادیگری مرکز ثقل همه ارزشها باشد، کسب مال و ثروت این چنین به صورت بیماری همه‌گیر درمی‌آید و ارزشهای معنوی تحت الشعاع ارزشهای مادی قرار می‌گیرد. در چنین محیطی نمی‌توان از کارکنان دولت انتظار داشت که پاک و باتقوی بمانند، زیرا مادی شدن روزافزون زندگی مصرف‌گرایی بی‌رویه و بی‌انتهای ارزشهای اخلاقی آنان را نیز پایین آورده، فساد و رفتار خلاف اخلاق را درخور توجیه می‌سازد. خصوصاً اگر اعتقادات مذهبی محکم و ریشه‌داری موجود نباشد.

در کشورهایی که فساد گسترش یافته است اعتماد و وفاداری مردم نسبت به متولیان دستگاه حکومت کاهش می‌یابد،... سستی و بی‌کفایتی گسترش می‌یابد. هزینه انجام دادن کارها اضافه می‌شود و اعتقادات و ارزشهای اخلاقی جامعه خلل می‌پذیرد. همچنین ثبات و استحکام جامعه به خطر می‌افتد و منابع و سرمایه‌های مملکت از حوزه‌های اصلی خارج و صرف پاسخگویی به عطش پایان‌ناپذیر و تمایلات انحرافی‌آمیز مفسدان می‌گردد. بدین ترتیب فساد سبب تضعیف روحیه افراد درستکار شده، در انگیزه تلاش و فعالیت سازنده برای پیشرفت و توسعه کشور نقصان ایجاد می‌کند.

نگرش بانک جهانی به فساد

بانک جهانی فساد را مسئلهٔ حکومت^۱ می‌داند و سوء استفاده از قدرت عمومی یا منابع عمومی در جهت منافع خصوصی تعریف می‌کند (World Bank 1997:8). به نظر بانک جهانی اقدامهای مأموران دولتی از قبیل گرفتن یا درخواست رشوه، فشار برای گرفتن رشوه، پارتی‌بازی، پشتیبانی، دزدی اموال عمومی، توصیه، قرض گرفتن، سوء استفاده از قدرت عمومی برای منافع خصوصی هستند (World Bank 1997:8).

بانک جهانی مسئلهٔ فساد را سالها مسئلهٔ داخلی کشورها ارزیابی کرده، اما تأثیر منفی فساد در توسعه کشورها و نیز هزینه اقتصادی بالای فساد بانک جهانی را به صحنه کشیده است. به نظر بانک جهانی هزینهٔ فساد برای کشورهای در حال توسعه‌ای که از آن بانک قرض گرفته‌اند بالاست.

در این کشورها فساد استقرار اقتصاد کلان را معیوب کرده، شرکتها را به اقتصاد غیررسمی سوق داده است. سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی را کاهش داده و مانع رشد و توسعه کارآفرینان کوچک شده است، و به آلودگی محیط زیست دامن زده، فقر را در بعد منفی تحت تأثیر قرار داده است (World Bank 1997:18-17).

با توجه به بررسی بانک توسعه آسیایی (*Asian Development Bank* 1998:15,16):

- به سبب رشوه، اقتصاد فیلیپین در ۲۰ سال اخیر ۴۸ میلیارد دلار ضرر کرده که این مقدار از جمع بدهی خارجی آن کشور ۴۵۶ میلیارد دلار بیشتر است.
- در آفریقا حداقل ۳۰ میلیارد دلار پول کمکی بر اثر فساد در بانکهای کشورهای خارجی به حسابهای خصوصی انتقال یافته است. این مقدار از تولید ناخالص داخلی کشور غنا، کنیا، اوگاندا دوبرابر بیشتر است.
- به دلیل فساد جمع بدهی ایتالیا ۱۵٪ (۲۰۰ میلیارد دلار) افزایش یافته است.

– وینود رشوه را مالیات غیرقانونی ارزیابی کرده و به نظر او یک دلار رشوه بر روی اقتصاد ۱٫۶۷ دلار بار اضافه می‌کند (Vinod. 1999:602).

در سال ۱۹۹۵ بادر ریاست بانک جهانی قرار گرفتن جمیز. دی. ولفنسون^۱ مبارزه با فساد یکی از سیاستهای مهم بانک شد. ولفنسون در ۱۹۹۶ در جلسه مشترک سالانه بانک جهانی و صندوق بین‌المللی پول گفته است که فساد مانند سرطان جوامع را رو به زوال می‌برد و یکی از مهمترین دلایل فقر است. ولفنسون در ۲۸ سپتامبر ۱۹۹۹ در سخنرانی بین اعضای هیئت مدیره بانک جهانی مطالب ذیل را بیان کرده است:

بحرانهای مالی و فقر فقط یک دلیل مشابه دارند. کشورها می‌توانند سیاست قوی پولی و مالیاتی داشته باشند. فقط اگر حکومت‌های خوبی نداشته باشند و با فساد مبارزه نکنند، و نظامهای حقوقی مدافع حقوق بشر، مالکیت و قراردادها نداشته باشند، توسعه این کشورها ناقص می‌ماند و تکمیل نخواهد شد.

ولفنسون در نهمین همایش بین‌المللی مبارزه با فساد که در ۱۵ - ۱۰ اکتبر ۱۹۹۹ در شهر دُربان^۲ آفریقای جنوبی تشکیل یافته بود در سخنرانی خود بیان می‌دارد که فساد فقط بُعد سیاسی نداشته بلکه بُعد توسعه اقتصادی و عدالت را نیز در بر می‌گیرد. وی می‌گوید که در دنیا فقر کاهش نیافته و برعکس افزایش نیز یافته است و در این افزایش، نابرابری در توزیع درآمد نقش مهمی ایفا می‌کند و فقر نیز نابرابریها در توزیع درآمد را نیز افزایش می‌دهد (Transparency.org. 2003). در یک بررسی ضمن تأیید نظریه ولفنسون اثبات کرده‌اند که فساد با کاهش رشد اقتصادی منجر به توزیع نامتعادل درآمد و افزایش فقر می‌شود. با توجه به یافته‌های بررسی فوق افزایش ۲٫۵۲ امتیازی در شاخص فساد یک کشور ضریب شتاب را ۵٫۴ امتیاز افزایش می‌دهد. همین‌طور افزایش ۰٫۷۸ امتیاز در شاخص فساد، افزایش درآمد سالانه افراد فقیر را به میزان ۸ - ۰٫۷ کاهش می‌دهد. (Gupta, Davoodi & Alonso - Term 1998:29-30).

عوامل دیگری که بانک جهانی را در مورد فساد به حرکت درآورده است عبارت‌اند از: (World Bank 1997:4-5):

– فساد یک مشکل جهانی شده و در هر کشوری به میزان متفاوت قابل مشاهده است؛

– برای توسعه پایدار مبارزه با فساد ضروری است؛

– فساد برای برنامه‌های کمکی حمایت سیاسی را با مخاطره مواجهه کرده است؛

– بانک جهانی در مورد مبارزه با فساد و تبیین و اجرای راهبردهای ضد فساد می‌تواند به کشورها کمک کند؛

– بانک جهانی در مورد مبارزه با فساد در صحنه بین‌المللی می‌تواند نقش فعال داشته باشد.

– بانک جهانی فساد را در جهت نگرش کلیت‌گارد ارزیابی کرده است. کلیت‌گارد پویایی فساد را به شکل زیر فرموله کرده است:

$$C = M + D - A$$

در معادله فوق C نشانگر فساد، M قدرت انحصاری و D قدرت اختیار و A نیز پاسخگویی است (Klitgaard 1988:75).

به نظر کلیت‌گارد اگر سازمان یا فردی در ایجاد رانت در روی کالا یا خدماتی که دارای قدرت انحصاری و در توزیع این کالا یا خدمات صاحب قدرت اختیار باشد و برای اقدامات خود پاسخگویی کسی نباشد برای ایجاد فساد زمینه مناسب به وجود آورده است (Klitgaard 1998:75).

سیاستها و راهبردهای بانک جهانی در مبارزه با فساد

هیئت مدیره بانک جهانی در جلسه ۱۹۹۷ اساس سیاست مبارزه با فساد را تعیین کرده است. این سیاست از چهار عنصر اساسی تشکیل یافته است (World Bank 1997:23) که عبارت‌اند از:

۱. محافظت از پروژه‌هایی که بانک جهانی آنها را تأمین مالی کرده است؛

۲. یاری به کشورها در مبارزه با فساد؛

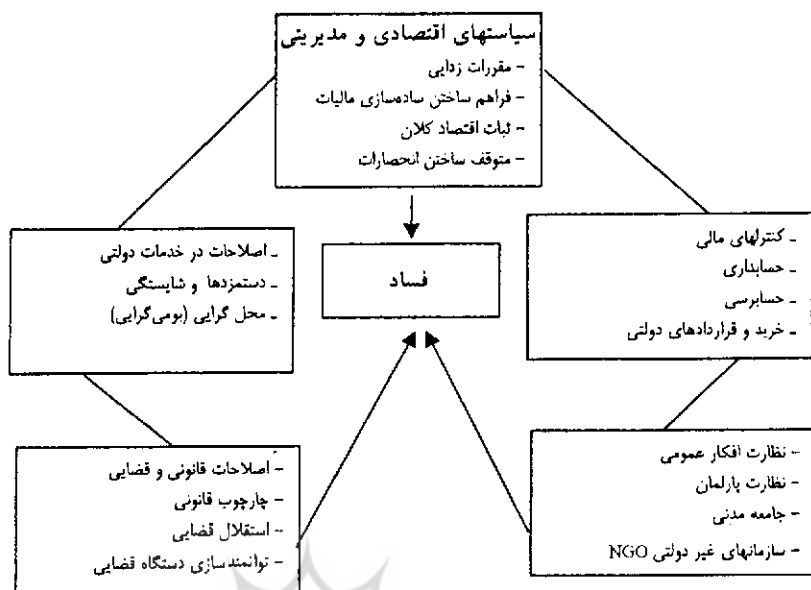
۳. حمایت از تلاشهای بین‌المللی در مبارزه با فساد؛

۴. با توجه به میزان فساد فراهم کردن وام و کمک به کشورها.

(۱) بانک جهانی هر سال برای پروژه‌هایی به میزان حدود ۵۰-۴۵ میلیارد دلار تأمین مالی می‌کند (The Cournerhouse 2000:24). بانک جهانی می‌خواهد در پروژه‌هایی که آنها را تأمین مالی کرده است فساد در سطح حداقل باشد. بانک جهانی در پروژه‌هایی که اجرای آنها را به عهده دارد برای آنکه فساد را به حداقل سطح پایین درآورد، یک کمیته ناظر تشکیل داده است. این کمیته پروژه‌هایی را که بانک اجرای آن را به عهده دارد، ادعاهای فساد را بررسی می‌کند. بانک با شرکتهایی که رشوه می‌دهند همکاری مشترک نمی‌کند و شرکتهایی که با این روش فعالیت می‌کنند وام را لغو می‌کند (World Bank 1997:29). بانک از اول ژوئن ۲۰۰۰ در پروژه‌ای که خود برای آنها تأمین مالی کرده است با ۵۴ شرکت که با فسادها ارتباط داشته تصمیم گرفته است که دیگر قرارداد پروژه‌ای امضاء نکند (World Bank 2000:25).

(۲) بانک جهانی در مبارزه با فساد برای کشورها در مورد توسعه و اجرای راهبردهای ضد فساد یاری می‌کند. در مورد مبارزه با فساد کشورهایی مانند آلبانی، آرژانتین، بنگلادش، بنین، بولیوی، بوسنی، کلمبیا، اندونزی، اردن، گرجستان، گواتمالا، هندوراس، اکوادور، لیتوانی، موریس، مراکش، پاراگوئه، نیکاراگوئه، فیلیپین، روسیه، اسلواکی، تانزانیا، تایلند، اوگاندا، اکراین و یمن از بانک جهانی کمک طلب کرده‌اند (World Bank 2000:11).

انستیتو توسعه اقتصادی وابسته به بانک جهانی با همکاری سازمان شفافیت بین‌المللی از سال ۱۹۹۵ به این طرف برنامه‌های مبارزه با فساد اجرا می‌کند. بانک در این برنامه‌ها برای مدیریت دولتی و نظام قضایی فعالیتهای اصلاحات انجام می‌دهد و در بخش دولتی برای توانمندسازی آن و در مبارزه با فساد به اصلاحات اقتصادی اهمیت قائل است. چارچوب اساسی راهبرد بانک جهانی که مبارزه با فساد برای کشورها توصیه می‌کند به شکل زیر است:

شکل ۱. راهبرد ضد فساد بانک جهانی (World Bank 2000:22).

به نظر بانک جهانی راهبردهای مؤثر ضد فساد عبارت‌اند از:

- کاهش رانت‌ها باید تشویق شود؛
- قدرت اختیار باید در جهت محدود کردن آن باشد؛
- پاسخگویی باید افزایش یافته و در مقابله با فساد جامعه مدنی فعال و حساس پیش‌بینی گردد (World Bank, 2000:21). و پیشنهاد بانک جهانی در جهت

کاهش رانت‌ها موارد زیر را شامل می‌شود:

- أ) آزادسازی اقتصاد؛
- ب) خصوصی‌سازی؛
- ج) مقررات زدایی؛
- د) متوقف‌سازی انحصارات؛
- ه) ثبات اقتصاد کلان.

پیشنهادها در جهت محدود کردن قدرت اختیار نیز با توجه به نظام شایسته سالاری، اصلاحات اداری و مدیریتی در بخش دولتی در خصوص استخدام، ترفیع و به کار گماری را در بر می‌گیرد.

به نظر بانک جهانی سازوکار پاسخگویی نیز فقط با توانمندی‌سازی واحدهای حسابداری و حسابرسی اصلاحات قانون، نظارت پارلمان و ایجاد یک جامعه مدنی حساس شکل پویا و عملی به خود می‌گیرد.

۳) بانک جهانی در مبارزه با فساد از چالشهای بین‌المللی حمایت کرده، با نهادهای دیگر همکاری می‌کند. بانک جهانی در مورد ابعاد بین‌المللی فساد همکاریهای مشترک با سازمان توسعه و همکاری اقتصادی، صندوق بین‌المللی پول، برنامه توسعه سازمان ملل متحد^۱، بانک توسعه آسیا، بانک توسعه آمریکا، سازمان شفافیت بین‌الملل انجام می‌دهد. مضافاً با دیگر نهادها نیز برای همکاری اعلام آمادگی کرده است. (World Bank 1997:41).

۴) هزینه بالای اقتصادی و اجتماعی فساد نادرها (فقرا) را بیشتر تحت تأثیر قرار می‌دهد. بانک جهانی در تصمیمهای مربوط به تأمین وام و کمک به کشورها به فسادها توجه می‌کند. بانک جهانی اگر ملاحظه کند که وام می‌دهد یا کمک می‌کند، فساد در آنجا پروژه‌های بانک را تحت تأثیر قرار داده، در عین حال حکومت در مبارزه با فساد اقدام جدی ننموده و امها و کمکها را قطع می‌کند.

بانک در ۱۹۹۶ با وجود دلایل کافی برای ابطال قرارداد از لحاظ فساد تصمیم لازم را اتخاذ کرده است. در اجلاس سالانه بانک جهانی و صندوق بین‌المللی پول که در سال ۲۰۰۰ در جمهوری چک تشکیل شد تصمیم بر این بوده است که اگر کشوری در مبارزه با فساد نتواند تدابیر لازم و کافی اتخاذ کند، وام به او پرداخت نخواهد شد به طوری که در مارس ۲۰۰۱ وامی که قرار بود به کشور کنیا پرداخت شود به شرط انجام اصلاحات این کشور برای مبارزه با فساد مشروط شد (Sener 2001:41). بانک جهانی اگر هم وام و کمکها را قطع کند، در مورد مبارزه با فساد و حمایت از نهادهای مدنی کمک خود را ادامه می‌دهد.

نتیجه گیری

فساد که با جهانی شدن سرمایه و الکترونیکی شدن سیستم مالی بین‌المللی بُعد بین‌المللی پیدا کرده سازمانهای بین‌المللی را به حرکت درآورده است. بانک جهانی به عنوان یک تشکیلات بین‌المللی از سال ۱۹۹۷ به این طرف در مبارزه با فساد نقش فعالی ایفا کرده است. فساد به نظر بانک جهانی مسئله حکومتی بوده و نشانگر مدیریت نامطلوب است. به نظر بانک جهانی فساد مشکل جهانی بوده و در کلیه جوامع با عواملی از قبیل بازدارنده توسعه پایدار، افزایش فقر، به وجود آورنده بی‌ثباتی در اقتصاد کلان، کاهش سرمایه‌گذاریهای مستقیم خارجی قابل مشاهده است. به بیان دیگر، بدون از بین بردن فساد کاهش فقر نیز مقدور نخواهد بود. بانک جهانی در چارچوب راهبرد ضد فساد یک نظارت مؤثر افکار عمومی را از طریق سیاستهای اقتصادی که در آن استقرار اقتصاد کلان، متوقف ساختن انحصارات، رفع نابسامانیها و اصلاحات در خدمات دولتی شامل جایگزینی اصل شایسته‌سالاری در استخدام، ترفیع و به‌کارگیری مأموران دولتی و استقلال و توانمندسازی نظام قضایی تعیین کننده هستند به کشورها یاد می‌دهد.

منابع و مآخذ

- حبیبی، نادر (۱۳۷۵)، فساد اداری (عوامل مؤثر و روشهای مبارزه) مؤسسه فرهنگی انتشاراتی وثقی.
- میردال، گونار (۱۳۶۶)، پژوهش درباره فقر ملتها، انتشارات امیرکبیر.
- Ackerman Susan-Rose (1999), *Corruption and Government: Causes, Consequences and Reform*, Cambridge, UK, Cambridge University Press.
- Asian Development Bank (1998) , *Anti-corruption Policy Paper*, Manila, Philippines.
- Brademas, J. and F. Heimann (1998), "Tackling International Corruption: No Longer Taboo." *Foreign Affairs* 77(5) : 17-22.

- Glynn Patrick, Stephen J. Kobrin - Naim Moises (1997) , "The Globalization of Corruption", (Ed), Kimberly A. Elliot, *Corruption and the Global Economy, Institute For International Economics, Washington DC.*
- Gupta, Sanjeev, Davoodi, Hamid -Alonso - Terme, Rosa (1998), "Does Corruption Affect Income Inequality and Poverty?" IMF Working Paper, 98/76, *Washington: International Monetary Fund.*
- Hershman, Michael (1998)," A Blow Against Bribery," *Financial Times*, 23 February, P.14.
- Klitgaard, Robert (1988) , *Controlling Corruption* Berkeley: University of California Press, Paperback Edition.
- Naim, Moises (1995), "The Corruption Eruption", *Brown Journal of World Affairs*, Vol 2 No: 2, P. 25 - 61.
- Richardson, Ben (1999), " SAR Wanted to Act to Corrupt Behaviour of Businessmen Abroad, "*South China Morning Post*, 31 January.
- The Cournerhouse (2000), " Exporting Corruption: Privatization, Multinationals and Bribery," *Briefing 19*, Vol. 400, No: 19, 2000, P.24.
- Transparency International, [http://www.transparency.org/Bribe Payers Survey, 1999.Html](http://www.transparency.org/Bribe%20Payers%20Survey,%201999.html) (10.12.2003).
- Transparency International, [http://www.transparency.org/Bribe Payers Survey, 2002.Html](http://www.transparency.org/Bribe%20Payers%20Survey,%202002.html) (10.12.2003).
- UNDP (1997), 'Corruption and Good Governance' *Discussion paper, No 3.*
- US Department of Commerce, Trade Promotion Co-ordinating Committee, "The National Export Strategy," March 2000.

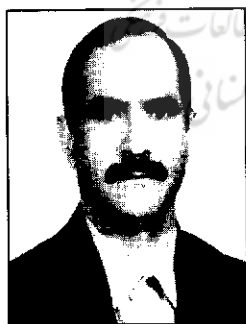
پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
 رمان جامع علوم انسانی

کتابخانه
 شماره ثبت - ۱۳۱
 شماره ملی - ۵۰۰۰۰۰۰۰
 ۷۶

- Vinod, H.D.(1999), "Statistical Analysis of Corruption Data and Using the Internet to Reduce Corruption", *Journal of Asian Economies*, 10, P. 591-603.
- Wolfensohn, James D. (1998), Address to 9th IACC Conference, Durban http://www.transparency.org/iacc/9th_iacc/papers/ (10.12.2003)
- Wolfensohn, James D. (1999) , Address to the Board of governors. September 28.
- World Bank (1997), "Helping Countries Combat Corruption the Role of the World Bank, Poverty Reduction and Economic Development Management," *The World Bank*, Washington D.C.
- World Bank (2000) , *Helping Countries Combat Corruption Progress at the World Bank Since 1997, Operational Core Services and Poverty Reduction and Economic Management Network, Washington D.C.*
- *World Business*, March 4 , 1996.

رضا رسولی

دکترای مدیریت دولتی و علم سیاست از دانشگاه دولتی آنکارا و عضو هیئت علمی دانشگاه پیام نور. نویسنده چند مقاله در زمینه مدیریت سازمانها، تسجدید ساختار در حکومتها، فرهنگ و مدیریت، ارتباطات الکترونیک، ... و نیز راهنمایی بیش از ده مورد پایان نامه کارشناسی ارشد.

پڙو، شڪاھ علوم انسانی و مطالعات فریبگی
پرتال جامع علوم انسانی